ناڤەند – ناوەندی لێکۆڵینەوەی کوردی

ئێستەو پاشەڕۆژی کوردستانی عێراق

ئایا ریفرەندوم پێویستە؟

دۆکیومێنتی سەمینارێکە لە رۆژی 2003/11/1
لە شاری بۆنی ئەڵمانیا بەستراوە

ناڤەند – دۆکیومێنتی ژمارە 10

NAVEND - Zentrum für Kurdische Studien e. V.

Gegenwart und Zukunft von Kurdistan-Irak

Ist ein Referendum notwendig?

Tagung am 1. November 2003 in Bonn
Dokumentation in deutscher und kurdischer Sprache

NAVEND e.V. Dokumentationsreihe Bd. 10

د. بورهان یاسین

له ریفرەندومدا کوردستانێکی سەربەخۆ

باسی ئەمرۆمان تەنیا لەسەر ئەوە نییە کە ئایا ریفرەندوم باشە یان خراپە، بکرێت یان نەکرێت؟

بۆ ئەوەی لە زەرورەتی ریفرەندوم تێ بگەین، دەبێ سیحری ئۆتۆنۆمی و فیدراڵی هەڵوەشێنینەوە و، لە خەڵکی خۆمان بگەیەنین کە جیاوازیەکی زۆر لە نێوان ئۆتۆنۆمی وفیدرالیدا نییە و، دیالێکتیکی دیموکراسی و فیدرالیش بخەینە ژێر نیشانەی پرسیارەوە. هەروەها ئەو پرۆسانەی لە ماوەی دواییدا بە تایبەتی کۆنفراسی لەندەن و کۆبوونەوەی ناسرییە بێنینە پێش چاو و، پرسیار بکەین، کە ئایا کورد لەوێ چی بەدەست هێناوە لە کاتێکدا بە ڕاستی لە ئەمڕۆ بەهێزتر بوو. هەڵبەتە من لە ئاستی دانوستاندن (مفاوزات) یان لە ئاستی گفتوگۆدا دەڵێم: ئایا ئەوەی لە کۆنفرانسی لەندەن و کۆبوونەوەی ناسرییە بە دەست نەهات بۆ مومکینە ئێستا بە دەست بێ؟ وە ئەگەر بەدەست نەیەت بۆ مومکین نییە کورد بەرەو ریفرەندوم مۆبیلیزە بکرێ و لەوێدا بڕیاری خۆی بدات؟

لە راستیدا ئەمە باسی یەکەم جارم نییە لەم بارەیەوە، بەڵکو ئەمە ماوەیەکە خۆم سەرقاڵی ئەم مەسەلەیە کردوە. یەکەم جار لە ساڵی ١٩٩٩ لە وتارێکمدا بەناوی »شکست و سیاسەتی گۆڕینی بەسەرکەوتن«. کە لە رۆژنامەی پەیامدا بڵاوکرایەوە، لە دەرگای ئەم باسەم داوە. لەوێدا ئاماژەیەکم بۆ ئەوە کرد کە ئەو رۆژەی دیموکراسی ئەو وڵاتانە دێتە کایەوە (دیموکراسی راستەقینە) ئەو کاتە دەبێ کورد بترسێ کە بە چەکی دیموکراسی ژێردەست بکرێ. من ئەو مەسەلەیەم هێنایە پێشەوە وەکوو رەنگدانەوەیەك یان کاردانەوەیەك لەسەر ئەو شتەی کە هاتەگۆڕێ بەناوی ستراتیژی تازەی پ ك ك ی ئەو وەختە. بەهەرحاڵ بە بەردەوامی کارکردن لەگەڵ ئەو مەسەلەیە، بەڵام بە فایلی مەسەلەی کورد لە باشووری کوردستان زیاتر خۆم خەریك کردووە و هەر لەو ئیتیجاهەدا دوو نامەم

نووسیووه بۆ حکومەتەکانی کوردستان – پارتی و یەکێتی لە ماڵپەڕی Kurdishmedia بڵاوبوونەتەوە (١٠ و ١١ ی ئەپریلی ٢٠٠٣) دوو نامە یەك لە دوای یەك. نامەکان زۆر کورت و چڕن ، بەڵام لە خوێندەنەوەیاندا هەندێك بۆچوون بەدی دەکرێن کە لە وێدا تەڕحکراون هێشتا لە گۆڕێن ویەکێك لەوانە ئەوەبوو کە بەرهەڵستکاری بۆ ئەمریکا زۆر زێدە دەبێ و خوێن دەڕژێ. هەر بەو ئیتیجاهە کۆڕێك کرا لە ستۆکهۆلم لە لایەن من و د. عەبباس وەلی (لە ١٩ ی ئەپریلی ٢٠٠٣، واتە ١٠ ڕۆژ دوای کەوتنی دیکتاتۆر)، هەر لەسەر ئەو باس و خواسە قسەمان کرد و ئەو بۆچوونانەی ئێستاش بە شێوەیەکی تازە کۆیان دەکەینەوە و ئەو وتارەی تازەم لە هاووڵاتی دا بڵاوبۆتەوە بە ناوی (لە ڕێفراندۆمدا کوردستانێکی سەربەخۆ) لە ٢٠ و ٢٧ ی ئۆگۆستی ٢٠٠٣ خودی ئەو باسەی ئێستایە بە شێوەیەکی کورت وچڕ.

حەزدەکەم لە دەستپێکردنی باسەکەمدا بەوە دەست پێ بکەم کە دوو گڵۆپی سوور یان دوو گڵۆپی خەتەر داگیرسێنم: یەکێکیان بە شێوەی پرسیارە و ئەویش ئەوەیە کە ئایا کورد لە دەوڵەتی عێراق بە بەشداریەکی چالاکانەی کورد هەروەکوو ئەوەیە جووەکان دوای تێکشکانی هیتلەر و نازیزم لە ئەڵمانیا، هەوڵی ئەوەیان بدایە کەوا دەوڵەتی هیتلەری زیندووبکەنەوەو لەگەڵ ئەو دەوڵەتە باسی مافەکانی خۆیان بکەن. لەوانەیە بە لای هەندێکمانەوە ئەو بەراوردکاریە زۆر بە ئینساف نەبێ، بەڵام بە قەناعەتی من زۆر بە ئینسافە بە تایبەتی لە دوای ئەنفال و هەڵەبجە. ئەو بەراووردکارییە لە ئاستێکی ئەکادیمیشدا کراوە و بەراوردی جینۆساید بەرامبەر بە کورد لەگەڵ هۆلۆکۆستیش دیراسەکراوە. بەو مانایە، ئێمە چەند هۆیەکی ئەخلاقی، سیاسی و ئەکادیمیشمان هەیە بۆ ئەوەی ئەو بەراوردکارییە بکەین. بە قەناعەتی من ئەمە پرسیارێکی جیددی یە وامان لێ دەکات کە بکەوینە گومانەوە لەوەی کە ئایا ئەو دەوڵەتەی دروستی دەکەنەوە بۆچی سبەینێ بکەوینە دانوستاندن لەگەڵیداو، لەوەش خراپتر جارێکی تر بەرەو ڕووی سیاسەتی ئینکار ببینەوە لەسەر دەستی هەمان دەوڵەت کە ئەمڕۆ دایدەمەزرێنینەوە؟

ئەوەی تریان مەسەلەیەکی زۆر گرنگە بە قەناعەتی من کە ئەویش پرسیارێکە: ئایا ئەو شتەی کە کورد لە باشووری کوردستان کەم یان زۆر ٥٠ ساڵە خەباتی بۆ دەکا کە

دیموکراسی یە نابێت بە چەکێك بە دەستی نەتەوەی سەردەست، نەتەوەی عەرەب لە عێراقدا بۆ ژێردەستکردنی کورد؟ بەو مانایە ئەو شتەی کە کورد ٥٠ ساڵە خەباتی بۆ دەکا، دۆزیمانەوە یان پەیدامان کرد کە ئەوڕۆ ئەوە چەکێکە کەوتۆتە دەست زۆرینەی عەرەب و، بەو شێوەیە کە دەیەوێ، ئەو دەوڵەتە دەرەخسێنێ هەر لە ناسنامەی دەوڵەتەکەوە، قووڵاییە ستراتیژییکانەوە، دەوروبەری سیستەمەوە، ئایدیۆلۆژیای دەوڵەتەوەو لە سیستەمی سیاسی ئەو دەوڵەتەوە بگرە کە ئایا سیستەمێکی سیاسی ڕەنگدانەوەی ناسیونالیزمی عەرەب دەبێ یان ڕەنگدانەوەی ئیسلامی سیاسی دەبێ؟

دیارە کە باسی ئەو دوو ئایدیۆلۆژیایە دەکەین لە قووڵایی مێژووی عێراقدا و لە ٨٢ ساڵی ڕابردوو ئاوڕێکی بەگشتی بدەینەوە و تەماشای بارودۆخێ سیاسی ئێستای بکەین، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە عێراق لە سییەکانیی سەدەی ڕابردوو باسی لێ دەکرا وەکوو پرۆسیای عەرەب تەماشا دەکرا، وەکوو ئەوەی کە عێراق سەرکردایەتی هەموو وڵاتە عەرەبییەکان بکا بۆ یەکگرتنەوەی ئەوەی پێی دەڵێن نیشتمانی عەرەبی. ئەو شتە نەك هەر لەناو نەچووە، کە کاتی خۆی ساتع حوسەری و ئەمانە کاریان لەگەڵدا دەکرد بەڵکوو بەهێزتربووە بە تایبەتی دوای ڕژێمی ٣٥ ساڵەی بەعس. ئەوەی ئیسلامی سیاسیە، ئەوە خەتەرێکی جیددییە. ئێمە بەرەو ڕووی دوو مەسەلە بووینەتەوە: یەکەمیان مەسەلەی ئیسلامی تیۆکراتیك دەبێ یان سیستەمێکی دیموکراسی؟ ئێمەی کورد ئایا هەر لە ئێستاوە ئەو فێڵە لە خۆمان بکەین کە دەشێ گوزەران بکەین لەگەڵ حوکمێکی تیۆکراتی؟ بە قەناعەتی من ئەو دوو پرسیارە پرسیاری گرنگن بۆ ئەوەی وەکوو دووبەشی چاویلکەیەك تەماشای بارودۆخی ئێستای عێراق و کوردستانی پێ بکەین.

بە شێوەیەکی گشتی ئەمڕۆ زۆر لە ساڵانی ١٩٢٠ دەچێ. هەڵبەتە من ناموەێ بە هەموو ووردەکارییەکانیەوە باسی بیستەکان و ئەو ئیمکاناتەی هەبووە و ڕادەی هۆشیاری سیاسی لە کوردستان و لەناو جوڵانەوەی سیاسی کوردستان بکەم. بەڵام لێرەدا دەخوازم ئەوە بڵێم کە ئەمڕۆ لە بیستەکان دەچێ بەو مانایەی کە دوای هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ئیمکاناتێك هەبوو، کە ئەو نەتەوانەی لەوێن، بتوانن ببنە خاوەنی دەوڵەتی خۆیان. دیارە زۆربەشیان بوون، بەڵام کورد بەشی نەبوو و دابەشکرا. بە

شێوەیەکی گشتی ئەگەر ئێستا بەراورد بکەین لەگەڵ بیستەکان، دەتوانین بڵێین، کە هەڵوەشاندنەوەی ئیمپراتۆری عوسمانی لە ١٩١٨ ئیمکاناتێکی زۆری بە کورد بەخشی تاوەکوو بە شێوەیەکی رەسمی دەوڵەتی عێراق راگەیەندرا. بەڵام لە ١٩٢١ یش بەڕاستی مەسەلەکان هەمووی تەواو نەبببوو لەبەر دووهۆ: ١) عێراق کە بوو بە خاوەنی دەستوور لە ساڵی ١٩٢٥ کەوتە ناو فایلەکانی کۆمەڵەی نەتەوەکان و ، ٢) ویلایەتی موسڵ لە ساڵی ١٩٢٦ بڕیاری لەسەردرا بدرێ بە عێراق. بە شێوەیەکی گشتی دەتوانم بڵێم کە لە ساڵانی ١٩٢٠ کورد زیاتر وەختی بەدەستەوە بوو ئەگەر تەماشای مەسەلەی وەخت بکەین کە هۆکارێکی زۆر گرنگە لە سیاسەتدا و ئێستا وەخت کەمترە.

ئێستا لە هەفتەکانی داهاتوودا، یانیش لە مانگەکانی داهاتوودا، ئەگەر رووداوێکی ئەوها نەیەتە پێشەوە کە قەیرانێك دروست بکا لە مەسەلەی نووسینەوەی دەستوور بۆ عێراق، ئەوا من قەناعەتم وایە هەر وەختێك دەستوور دامەزرا ئێمە بە بەراورد لەگەڵ ساڵانی ١٩٢٠ ەکان دەکەوینە قۆناغی دوای ١٩٢٥. هەر لەسەر گرنگی مەسەلەی وەخت لە سیاسەتدا دەتوانین ئاماژە بۆ سێ سەرکردەی جیهانی بکەین هیلمۆت کۆل، دەیڤید بن گۆریۆن و لێنین، کە بڕیاردەر بوون لە سێ رووداوی گرنگ دا: رووخاندنی دیواری بەرلین، دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل و شۆڕشی ئۆکتۆبەر. هەر سێکیان کۆکن لەسەر ئەوەی کە سیاسەت زۆرجار بە سەعات فەرق دەکات. واتە هەر لە سات و ئانی خۆیدا بڕیارەکە نەدرێت، ئەوا مرۆڤ لە پاش ئەو سات و ئانەدا بەجێ دەمێنێت. لەبەر ئەوە بە قەناعەتی من کات زۆر کەمە، بەڵام ئەوەش بەو مانایە نییە کە ئێمە لەبەر کەمی کات هەندێ شتی نیوەچڵ بکەین، بەڵکوو دەبێ ئەو شتانەی دەکرێن بیریان لێ بکرێتەوەو بە پوختەیی بن، بەڵام لە لایەکی ترەوە دەبێ ئەو وزەیەی کە هەمانە دووبار و سێبار و چواربارەی بکەین بۆ ئەوەی کە بەراستی بتوانین پێڕابگەین.

پێش ئەوەی بچمە ناو باروودۆخی سیاسی ئەمڕۆ، دەمەوێ لە دوو وێستەگەدا تێپەڕم کە ئەوانیش وێستگەی کۆنفرانسی لەندەن و کۆبوونەوەی ناسرییە. کۆنفرانسی لەندەن کە لە دیسەمبەری ٢٠٠٢ بەسترا بۆ خۆ ئامادە کردنێك بۆ لێدان و دوای لێدانی عێراق. دیارە میدیای کوردی، بە تایبەتی میدیاکانی پارتی و یەکێتی، زۆر بە خۆشحاڵییەوە باسی

کۆنفرانسی لەندەنیان بۆ خەڵك کرد و بەو رادەیەی کە کورد سەرکەوتنی بەدەستهێناوە لەو کۆنفرەنسەدا. ئێمە هەر دوای دوو هەفتە پاش کۆنفرەنسەکە لە پاڵتۆك گفتوگۆیەکی درێژمان لەسەر ئەم مەسەلەیە کردو پەنجەمان خستە سەر ئەو شتانەی کە لە وێدا مافەکانی کورد بە تاڵ کراوەتەوە لە هێزەکانی خۆی. یەکێك لەو شتانەی کە زۆر گرنگە ئەویش ئەوەیە کەوا هەموو عێراقیەکان بەشدار دەبن لە بڕیارە سیاسیەکاندا. کەواتە بەو شێوەیە ئەگەر دوارۆژی عێراق فیدرالی بێت یان نەبێت، یانیش کورد ئۆتۆنۆمی پێ بدرێ یان نەدرێ، ئەوا ئەو بڕیارە دەگەڕێتەوە بۆ هەموو خەڵکی عێراق. لەبەر ئەوە نەك هەر لە کۆنفرانسی لەندەنەوە، بەڵکو لە زووتریش قەناعەتێکی ئەوها لە لایەن ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی عەرەبی و ئیسلامی دروست بوو لە دەرەوەی عێراق، کە هەموو عێراقییەکان بڕیار دەدەن کەوا سیستەمی داهاتووی عێراق فیدرالی بێت یان نا؟ ئەو وەختە بۆ یەکەم جارە لە مێژووی مەفهوومی چارەی خۆنووسین بەو جۆرە وەرگیراوە کە نەتەوەی سەردەستیش بەشداری بکا لەوەی کە ئایا نەتەوەی بندەست چ مافێکی پێ رەوا ببینرێ. ئەگەر وایە تیموری رۆژهەڵات هیچ رۆژێك بەوە نەدەگەیشت کە ئەمڕۆ پێی گەیشتووە، ئەویش ئەوەیە کە لە ژێر ئاڵای خۆیان وڵاتی سەربەخۆی خۆیان هەیە. ئەگەر هەموو ئەندۆنیسیەکان بەشداریان بکردایە لە پرۆسەیەکی ئەوهادا، ئەوا ئەگەر ئەو ریفرەندومە سەد جاریشی دووبارە بایەوە، بەو ئەنجامەی ئێستا نەدەگەیشت. لەبەر ئەوە بە قەناعەتی من بەسەر هێزە سیاسیەکانەوە بە تایبەت بەسەرکردە کوردەکان هەندێك شت تێپەڕیووە کە نەدەبا ببێ. بەو مانایە کە یەکێکی وەکوو ئەحمەد چەلەبی یانیش هەرکەسێکی تر لە ئۆپۆزیسیۆنی عێراقی، گەر بڵێین کە مەسەلەی بڕیاردان لەسەر فیدراڵی دەگەڕێتەوە بۆ هەموو عێراقییەکان، ئەوا هەر لەو کاتەدا سەرکردەکان لەسەریان پێویستە کە کاردانەوەیەکی زۆر بەهێز و پڕ بە پێستی خۆی و، لە جێگای خۆ بدەنەوە ئەم جۆرە راگەیاندنە بۆ ئەوەی ئێمە زیاتر کات بە فیڕۆ نەدەین لەسەر پرۆژەیەك کە دەمانباتەوە ناو پرۆسەی دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق کە بە قەناعەتی من بۆ ئێمە ئاستەمە کەوا ناسنامەو تەوەجوهات و قووڵایی ستراتیژی دەوڵەتی عێراق سیستەمی عەرەبیدا کە ٢٢ دەوڵەتن بگۆڕێن وە زۆر شتی تریش هەن کە ئێمە بەرەو رووی دەبینەوە.

لە کۆبوونەوەی ناسرییە (٢٠٠٣/٤/١٤) نە باسی کورد کراوەو نە باسی کوردستانیش کراوە بەناوهێنان. لەوەش خراپتر لە بەندی دووەمی ئەو چواردە بەندەی کە لە کۆبوونەوەکە لە سەری ڕێکەوتوون ئەوها هاتووە، کە ناسنامەی داهاتوو لە عێراق ناسنامەی ناوچەیی و ئیتنیکی و مەحەللی نابێت، بەڵکوو ناسنامەیەکی عێراقی دەبێت. لە خاڵی سێهەمیان کە زۆر ترستانکترە بە قەناعەتی من دیسان زۆرینەیە (واتە زۆرینەی عەرەب لە عێراق) دیسان بەشداری پێکراوە لەسەر مەسەلەی ماڤ چارەی خۆنووسینی کورد بەوەی کە سیستەمی داهاتووی عێراق فیدراڵی بێت بەڵام دوای ڕاپرسی کردن (consultation) لەگەڵ هەموو خەڵکی عێراق کە ئایا ئەم سیستەمە باش دەبینرێ یانیش خراپ. ئەمە ترسێکی زۆر گەورەیە و پرسیاریش ئەوەیە کە بۆچی ئەو بەندانە بەسەر نوێنەرانی کورد لە کۆبوونەوەی ناسریە تێپەریون؟ من قەناعەتم بەوە نییە کە ئەمریکییەکان زۆریان لە نوێنەرانی کورد کردبێ. لەبەر ئەوە ئەگەر پرۆسەی کۆنفراسی لەندەن وکۆبوونەوەی ناسرییە بەردەوام بێت بەم شێوەیە و هەر لە سەر ئەو بناغەیەش دەستوورێکی عێراقی دابمەزرێ، ئەوا ئەو خەتەرە زۆر جیددی یە و لە سیاسەتیشدا دوایین شت کە نرخی هەبێت پەشیمانبوونەوەیە.

ئەمڕۆ لە عێراق، بە پێچەوانەی ئەوەی کە قسەکراوە، دژی مەسەلەی ریفرەندوم و لە روانگەی بۆچوونێکی چەوت کە بەڵێ حکومەتێکی ناوەندی هەیە و دەبێ کورد لەم حکومەتە ناوەندییە ئیجازەی وەربگرێ کە ئایا نا، لە عێراقی ئەمڕۆ شتێك بە ناوی حکوومەتی ناوەندی و دەسەڵاتێکیش نییە وەکوو دەسەڵاتێکی مەشروع، لە باشترین حاڵەتدا هێزێکی داگیرکەر هەیە، داگیرکەر نەك وەك من خۆم دەیبینم، بەڵکوو بە پێی بریاری نەتەوە یەکگرتووەکانی ژمارە ١٤٨٣، ئەمریکا هێزێکی داگیرکەرەو بە پێی ئەم ناساندنەش ئەمریکا بەرپرسیارە لە ئاسایش و دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق و یارمەتی ئابووری. بەو مانایە دەسەڵاتێکی ناوەندی لەوێ نییە. عێراق هەڵوەشاوەتەوە نەتەوە یەکگرتووەکان هەتا ئێستاش بەو ئەنجومەنی حوکمەی عێراق کە لە ٢٥ کەس پێکهاتووە، لە باشترین حاڵەتدا بە بریاری ژمارەی ١٥٠٠ ی نەتەوەیەکگرتووەکان تەنیا بەخێرهاتنی ئەو ئەنجومەنە دەکات و دانی پێدانانێ. لە لایەکی تریش وڵاتە عەرەبییەکان دان بەو

ئەنجومەنەدا نانێن و بە ڕەسمی نایناسن و هەر بەم شێوەیە وڵاتە ئیقلیمەیەکانیش. لێرەدا کورد لە ڕووی سیستەمی سیاسیەوە ئەوپەڕی توانا وئیمکانات و دەرفەتی هەیە کە لەوێدا بەڕاستی لەو بۆشاییەدا خۆی تەرح بکات؟ ئەمە لایەك و لای تریان ئەوەیە کە ئەمڕۆ بەڕاستی ترسێك دروستبووە لە هاوکێشەی ئەمریکا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئەمریکا و عێراق، ئەویش ئەوەیە کە دەنگۆیەك هەیە گوایە ئەمریکا دەخوازێ زووتر دەربچێ لە عێراق لەوەی کە نیەتی بوو. دوای ڕاگەیاندنەکەی پۆڵ برێمەر کە ئەمساڵ (٢٠٠٣/٧/١٢) ڕایگەیاند و دەنگێکی زۆری دایەوە لە ئەمریکا بە تایبەتی لە لایەن هەندێك ڕێکخراوی کۆمەڵگای مەدەنی ئەمریکی و بەتایبەتی ئەوانەی ئافرەتان، کە بەڵێ ترس هەیە کە دەوڵەتی داهاتووی عێراق دەوڵەتێکی ئیسلامی بێت، ئەگەر ئەو ڕاگەیاندنەی پۆل برێمەر ڕاست بێت کە دەڵێ، من مەسەلەی دەستووری عێراقی بۆ عێراقییەکان جێ دەهێڵم. ئەگەر ئەوەش کرا، ئەو کاتە باش دەزانین کە ئەمڕۆ لەم ئەنجومەنی حوکمە زۆرینەیەکی ئیسلامی و زۆرینەیەکی عەرەبی هەیە. زۆرینەیەکی ئیسلامی بە تەنیا گرفتێکە و زۆرینەیەکی عەرەبی بە تەنیا گرفتێکی ترەو هەردووکیان بەیەکەوە گرفتێکی زۆر گەورەن بۆ کورد.

لێرەدا لەسەر مێزی دانوستاندن کورد ناتوانێ نە ئەمڕۆ و نە سبەینێ کاریگەری هەبێت بەسەر بریارەکانی ئەنجومەنی حوکم تەنیا بە تەداخولێکی بەهێزی ئەمریکا نەبێ. ئەو کاتە گەڕانەوە بۆ ئەو هەزاران و ملیۆنەهای گەلی کورد تەنیا تاکە وەرەقەیەکە بە دەستەوە دەبێ بۆ ئەوەی کورد بتوانێ هاوکێشەکە سەرلەنوێ سەرەوژێر بکات و لە بەرژەوەندی خۆیدا تەواوی بکات.

لەو قسانەی کە ئێستا هەیە لەسەر فیدراڵی، وا پێ دەچێ کە خیتابی سیاسی لە کوردستان (بە تایبەتی پارتی و یەکێتی)، ئەوها باس دەکەن وەکوو فیدراڵی ئارەزوومەندانە. بە قەناعەتی من، ئەو چمکی فیدراڵی ئارەزوومەندانە لە بەنجکردن نەبێ زیاتر هیچی تر نییە. لێرەدا پرسیارێکی جیددی دێتە پێشەوە، ئەویش ئەوەیە کە ئەگەر فیدراڵیەکی ئارەزوومەندانە لەوێ هەبێ، ئایا گەلی کورد پرسیاری پێکراوە کە لەسەر بنچینەیەکی ئیختیاری بریاری لەسەر دابێ؟ وەڵامیش ئەوەیە: نەخێر. لەبەر ئەوە ئەو بارودۆخە سیاسییەی کە ئێستاش لە باشووری کوردستان هەیە بەو پەرلەمانەو بەو

پەیوەندییە لاوازەی نێوان پارتی و یەکێتی، هەرچەندە لە ماوەی دواییدا هەندێ گۆڕان کراوە لە نزیکبوونەوەی خیتابی سیاسی، بەڵام بە قەناعەتی خۆم ئەوە تێری ناکات، بگرە ئەگەر ئەمانە یەکیش بگرن، تێری ناکات. ئەمانە پێویستیان بەوە هەیە، کە دوای ١٢ ساڵ لەم پەرلەمانە بگەڕێنەوە بۆ ئیرادەی گەلی کوردستان و پرسیاری پێبکرێ کە چی داوا دەکات و چی دەوێ و، بە شێوەیەکی پاک (نەزیهانە) و بە ئەمانەتەوە باس لە کەموکورییەکانی سیستەمی ئۆتۆنۆمی و فیدراڵی بکەن و هەر لەسەر ئەم بنچینەیەش گەلی کوردستان مۆبیلیزە بکرێ بۆ ئەوەی واقیعەن بزانێ کە چ دەخوازێ و ئایا ئەلتەرناتیڤی تریش هەیە؟ ئێمە ناتوانین باس لە ئەلتەرناتیڤ بکەین، ئەگەر ئەوەی کە هەیە ڕەدنەکەینەوە. ئەمە لە زانیستیشدا وایە کە لە پەرادیگمی زانستی یان لە شۆڕشی زانستیدا ئەگەر نیشانەی پرسیار و گومان نەخرێنە سەر ئەوەی کە هەیە، ئەوا زەمینە خۆش نابێت بۆ ڕەدکردنەوەی لە قۆناغی داهاتوو و، ئەگەر ڕەدیش نەکرایەوە، ئەوا زەمینە خۆش نابێت بۆ دروستکردنی ئەلتەرناتیڤ و لە سیاسەتیشدا هەر بەم شێوەیەیە. پرۆسەی ئەمڕۆ دەتوانین بڵێین سێ بەشە:

١) دەبێ بە جیددی نیشانەی گومان و پرسیار بخرێتە سەر ئەو بۆچوونانەی کە هەن لەسەر فیدراڵی ئارەزوومەندانە یاخود یەکگرتنی ئارەزوومەندانە.

٢) ڕەدکردنەوەی ئەو چەمک وبۆچوونانە.

٣) باس و کارکردن بۆ ئەلتەرناتیڤ.

مەسەلەی دیموکراسی مەسەلەیەکی زۆر گرنگە. من لەو دەترسم کە دیموکراسی وەکو وشەیەکی سەرنج ڕاکێش (کە لە هەنگوین شیرینترە و لە بەهەشت خۆشترە) حاڵەتێکی دەروونی لە نێوان ئێمەی کورددا دروست کردبێ، بەو ڕادەیەی کە ئەگەر بگەینە ئەو خاڵە ئیتر کۆتایی هێنانە بە هەموو گرفتەکان و دەستپێکردنی هەموو چارەسەرییەکانە. بە قەناعەتی من ئەو حاڵەتە بەنجبوونە، دەبێ ئێمە لە بەرامبەریدا حاڵەتێکی هوشیاری دروست بکەین لەسەر مەسەلەی دیموکراتی و بە تایبەتی لە عێراق، کە بنەماکانی بەعس هەن و زۆریش بەهێزن. بەعس تەنیا لە کۆمەڵێك ڕێکخراوی تۆقێنەر و ترسێنەر و

موخابەراتی پێکنەهاتووە. تەنیا لە حیزبێك پێکنەهاتووە کە دەربڕی کولتوورێکی ناسیونالیزمی بەرەو شۆڤینیزمە، بەڵکوو کولتوورێکی بەهێزی دروست کردووە و چاندوویەتی لە ناو کۆمەڵگای عێراقدا. ئاسان نییی بە شەوو ڕۆژێك بنبڕ بکرێت. هەر ئەو کولتوورە دەتوانێ زەمینەیەکی گونجاو بێت کە جارێکی دیکە هەندێك تەیاری عەرەبی ناسیونالی زۆر بەهێز بە ناوێکی تر بێتەوەگۆڕێ وبەکاری بێنێت. تەنانەت ئیسلامی سیاسیش دەتوانێ بە باشی کەڵك وەرگرێ لەو توندڕەوییە کولتورییەی کە لەوێ بەهێزکراوە. بنەماکانی بەعس و ئیسلامی سیاسی خەتەر و ڕێگرن لە ڕێگای پیادەکردنی دیموکراسی لە عێراق و بگرە بە پێی هەندێك بۆچوون، ئیسلامی سیاسی عێراق توندڕەو ترە لەوەی ئێرانیش. یەکگرتنەوەی هەردووکیان، واتە ناسیونالیزمی عەرەبی و ئیسلامی سیاسی لە عێراق، ترسێکی گەورەتر دروست دەکەن لەسەر ئەم مەسەلەیە، ئەویش ڕێگەی بەکارهێنانی ناسنامەی عێراق وەکوو ناسنامەیەکی ڕەسەن (موزەوەر) بۆ خۆشاردنەوە لە پشت ئەم ناسنامەیە، هەروەها لە لایەکی تر بۆ تۆقاندن و مەحروم کردنی کورد لە مافەکانی خۆی. لەوێدا من گومانم هەیە لە ئیتیحادی ئیختیاری جارێکی دیکە. میکانیزمی دیموکراسی ئەو مافە بە کورد نادات... ئەمە قسەی د. حاتەم موخلیس ـە کە ئەندامی کۆمیتەی ٦٥ کەسییەکەیە کە لە کۆنفرانسی لەندەن دەرچوو و لە ئەنقەرە لە وەڵامی پرسیارێك دەربارەی مەسەلەی دیموکراسی و کورد ڕای گەیاند، کە باشە ئەگەر کورد ئەوە چەندین ساڵە خەبات دەکەن بۆ دیموکراسی، فەرموون ئەوە دیموکراسی: ئەوەی کە زۆرینە بڕیاردەدات، دەبێ کەمینە پێی ڕازی بێت. لێرەدا دەبێ ئێمە مەمنوون بین، کە لەسەر زاری عەرەبێکی ئەوها ئەو ڕاستییە دەردەچێت، وەکوو ئەوەی کە تێگەیشتنی ئەو بۆ دیموکراسی ئەوەیە. دیموکراسی مەسەلەی نەتەوەیی چارە ناکات و، ئەگەر ئەو مەسەلەیەش بە دیموکراسی چارەسەر بکرابا، ئەوا لە بەریتانیا، ئیسپانیا، فەرەنسا و کەنەدا چارەسەر دەبوون. کەچی ئەم وڵاتانە ژمارە ٢ و ٣ و ٤ و ٥ و ٦ ش لە لیستی وڵاتە یەکگرتووەکاندا پێك دەهێنن، کاتێك کە باس دێتە سەر مافی مرۆڤ و دیموکراسی و پێشکەوتنی کۆمەڵگا و ئەمانە. دروستکردنی ئەو ئۆتۆماتیکیەتە کە دیموکراسی نەتەوەیی چارەسەردەکات نەك دەبێ ئێمە هەر بە گومانەوە تەماشای بکەین، بەڵکوو تا زووە

نیشانەیەکی زەربی لەسەر بدەین. مەسەلەی نەتەوەیی کەسایەتی و تایبەتمەندیی خۆی هەیە و دیموکراسیش کەسایەتیی و تایبەتمەندی خۆی هەیە. دەکرێ یەکێکیان لە خزمەت ئەوی تریان بێت، بەڵام دیموکراسییەکە بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیك چارەسەری مەسەلە نەتەوەییەکە ناکات.

مەسەلەی نەتەوەیی بە پلەی یەکەم ئیرادەی نەتەوەیی و دەسەڵاتی سیاسی یە. وەختێك کە ئیرادەی نەتەوەییی و دەسەڵاتی سیاسیی کامڵ نەبوو بەسەر خاکداو، ئەو دەسەڵاتەش رەنگی نەدایەوە لە سەروەرییەکی تەواو لەسەر ئەو خاکەدا، ئەو کاتە دەسەڵاتە نەتەوەییەکە بەشێکی بە دەست نەتەوەی سەردەستە. دوێنێ بە چەك و لێدان و کوشتن، بەڵام سبەینێ لە ناو سیستەمێکی دیموکراسیدا. دوێنێ دەمانتوانی بە خێری ئەنفال و هەڵەبجە و راگواستن و ... هتد دەنگمان بگەیەنینە خەڵکی دەرەوە و بڵێین، کە بەڵێ ئەو سیستەمە ئەوپەڕی سیستەمێکی فاشیەو، کەچی ئەو کاتەش بە باشی گوێمان لێ نەدەگیرا. سبەینێ ئەگەر عێراقێکی بە هەویە دیموکراسی دروستبوو، ئەوە هەر کەس گوێمان لێ ناگرێ. ئەمە ترسێکی گەورەیە لە پێشمان. ئەگەر ئێمە بە جیددی تەماشای ئەو خەتەرە نەکەین و هەڵی نەسەنگێنین، ئەوا بە قەناعەتی من ئێمە نزیکین لە هەڵدێرێکی زۆر مێژوویی. حەزدەکەم لە خزمەت ئێوە بڵێم کە من ئەو قسانە بە هیچ شێوەیەك ناکەم کە تەئسیرێکی ئایدیۆلۆژی ئەو قەناعەتە بە من بکا کە بەم ئەنجامانە بگەم. بەڵکوو گەیشتن بەو قەناعەتە لە ئەنجامی خوێندنەوەی ململانێی ئیتنیکەکان و مەسەلە نەتەوەییەکان لە جیهان بە گشتی بووە.

جا با تەماشای مەسەلەی فیدرالی و ئۆتۆنۆمیش بکەین. بە راستی ئێمەی کورد خۆمان خاپاندووە بەوەی کە فیدرالی زۆر زیاترە لە ئۆتۆنۆمی. بەڵام ئەمە هەڵەیە. فیدرالی و ئۆتۆنۆمی دوو ناون و بۆ هەمان شت بەکاردێن و، پێناسەکەشی بۆ هەردوو حاڵەت ئەوەیە: دابەشکردنی دەسەڵات لە نێوان هەرێمێك و ناوەندێك یان چەند هەرێمێك و ناوەندێك. بەو مانایە ئۆتۆنۆمییەکی بەهێز لەوانەیە لە فیدرالیش باشتر بێت. من ئەم قسەیە دەکەم لەبەر ئەوەی کە لە ناو زۆربەی زۆری ئێمەی کورددا، لە پاش ساڵی ١٩٩٢ بە تایبەتی قەناعەتێکی ئەوها دروست بووە کە تەنانەت ناوهێنانی فیدرالی، کورد دەخاتە ئاستی

نەتەوەی سەردەست و لەگەڵیدا یەکسان دەبێت. ئەم شتەشمان بە ئیتیحادی ئارەزوومەندانە رەنگ کردووە، بەڵام لەمەشیاندا هەر بە هەڵە چووین.

لە ئۆتۆنۆمی و فیدرالی سێ شتی گرنگ بە دەست دەسەڵاتی ناوەندین کە ئەویش سیاسەتی دەرەوە، بەرگری و ئابوورین. مەسەلەی سەروەری و ئەمانەش ئەوە تەنیا قسەیە و هەمووی لە دەست ناوەنددایە. ناوەند رەنگدەدا بەو سەروەرییە. با فیدرالی کوردیش ئەوەندە بەهێز بێت، بە قەناعەتی من لێسەندنەوەی فیدرالی و کەمکردنەوەی ئەو دەسەڵاتەو، رەنگکردنی بەو شێوەیەی کە نەتەوەی سەردەست دەیەوێ هەر وەختێك مومکینە. لەبەر ئەوە ئەگەر بە فیدرالیش رازی بین ئەوا دەبێ کورد مافی ڤیتۆی هەبێت. سبەینێ ئەگەر عێراق بڕیاری دا بە کاریگەری پەیوەندیەکانی جامیعەی عەرەبی و ئەندامبوونی لە پەیمانی بەرگری هاوبەشی عەرەبی لە ساڵی ١٩٥٢ خۆی رابکێشێتە ناو شەڕێك لەگەڵ ئیسرائیل، کە لەوانەیە لەوێ چەکی ئەتۆمیش بەکاربێت و مەینەتی ئەو شەڕە بگاتە کوردستانیش، ئەوا ئەو کاتە کورد مافی هەبێ کە ڤیتۆ بەکاربێنێ و بتوانێ بڵێ، کە کورد مەسەلەکەی لە فەلەستین نییە، یانیش بۆ نموونە لە شەڕێك لە نێوان عێراق و ئێران لەسەر شەتی عەرەب یان لە نێوان مەغریب و ئیسپانیا. هەتا ئەگەر ئەمە بە بەشداری کردنی تەنیا ١٠ سەربازیش بێت، ئەوا لێرەدا ئیرادەی کورد دەبێتە بەشێك لە ئیرادەیەکی گەورەتر. لێرەدا خەتەر تەنیا ئەوە نییە کە کورد لە عێراقدا تەنیا ٢٠ – ٢٥ ٪ پێکدەهێنێ لە دانیشتووانی ئەم وڵاتە، بەڵکوو کورد دەبێتە بەشێك لە سیستەمێکی عەرەبی کە لە ٢٢ وڵاتی عەرەبی پێکدێن و لەوێدا کورد تەنیا ١–١،٥ ی دانیشتووان پێکدێنێت. ئەگەر کورد ئەوەی قبوڵ بێت کە عێراق ببێتە ئەندام لە جامیعەی عەرەبی و لە پەیمانەکانی تر و بە تایبەت لە پەیمانی بەرگری عەرەبی هاوبەش هی ساڵی ١٩٥٢... بەو مانایە ئەو سیستەمە سیستەمێکی فکری یە، ناسنامەیە، ئایدیۆلۆژی یە، سیاسی یە و، هەروەها ستراتیژی یە. ئەگەر کورد لەو قۆڵانە هەموویان براوە بێت و بتوانێت جێگای خۆی مسۆگەر بکات، ئەوا ئەو کاتە ئێمە مومکینە باسێکی دیکە بکەین. بەو مانایە کورد دەبێ سێ شت مسۆگەر بکات:

١) ڤیتۆیەکی بێ سێ و دوو و بە بێ دانانی فاریزە لە پشتەوە زیادکردنی قسەیەك کە ئەم ڤیتۆیە خاوبکاتەوە یان بەتاڵ بکاتەوە.

٢) هەبوونی هێزێکی سەربازی تایبەت بە کورد خۆی کە هەرکاتێك دەسەڵاتی ناوەندی بە پێی بەرژەوەندییەکانی نەتەوەی کورد نەجووڵایەوە ئەوا کورد بتوانێ بڵێ نەخێر و من هێزی خۆم هەیە و دەتوانم خۆم بپارێزم.

٣) هەبوونی زەمانەتێکی نێودەوڵەتی کە دەبێ ئەو زەمانەتە خاوەن ددان (واتە هێز) بێت و تەنیا قسەی سەر وەرەقەیەك نەبێت، بگرە لە ئاستی نەتەوە یەکگرتووەکانیشدا زۆرجار قسەی سەر وەرەقە هەیە.

مەسەلەی ریفرەندوم

قەناعەتی من وایە وەکوو خوێندنەوەی باری سیاسی باشووری کوردستان وامان لێ دەکات کە ریفرەندوم کە باسی لێوە دەکەین، دەبێ زوو ئاگادار بین کە دوو رووی هەیە. رووی ناوەوەی کوردی و رووی دەرەوەی کە بەرەو رووی پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراقە و، هێزە ئیقلیمیە داگیرکەرەکانی کوردستان، نەتەوە یەکگرتووەکان، کۆمەڵگای نێونەتەوەیی و بە تایبەتیش هێزی هاوپەیمانەکان کە ئەمڕۆ لەوێن و بە پلەی یەکەمیش ئەمریکا دەگرێتەوە. بۆچی ناوەوە و دەرەوە؟ بە قەناعەتی من ئەو مەسەلەیەی ئۆتۆنۆمیزم و فیدرالیزمە لە نێوانیاندا و لە کەسایەتیاندا جیاوازییەکی ئەوتۆ نییە. ئەوە تەنیا کولتورێکە، فەلسەفەیەکە و بۆچوونێکە خۆی لەناو رۆحی ئێمەدا چەسپاندووە و هەندێ جار بە ئاشکرا و هەندێ جاریش بە دزۆکی خۆی فەرز دەکات لەسەر بۆچوونەکانی ئێمە تەعبیریش لەو مەسەلەی ئۆتۆنۆمیزمە هەموو کاتێك برایەتی بووە. کە برایەتی بە قەناعەتی من لە سیاسەتدا شتێك نییە بوونی هەبێت. لە سیاسەتدا بەرژەوەندی، دۆستایەتی، لە یەکگەیشتنی هاوبەش و بەکارهێنانی هێز هەیە بۆ بەدەستهێنانی بەرژەوەندیەکان کە ئەمانەش خۆیان لە ناو سیاسەتی واقیعی واتە real politic دا دەبیننەوە. بەڵام لەناو سیاسەتدا وەکوو میکانیزمی فرەلایەن مەسەلەی برایەتی نییە. لێرەدا من لەوە دەترسم وشەی برایەتی زۆرجار بەکاربێ بۆ بەنجکردنی نەتەوەی بندەست

و ئەو تەسەورەی بداتێ کە ئەویش لە ئاستی نەتەوەی سەردەستە و هیچ جیاوازییەك نییە لەگەڵ ئەودا، چونکە برایە. ئەو خیتابە زیاتر خیتابێکە بۆ بەنجکردنی ئێمە نەك هوشیارکردنەوە. ئەوەی کورد ئێستا پێویستی پێیەتی نەك هەر هوشیاربوونەوەیە، بەڵکوو هوشیاربوونەوەیە بە پلەی سەد، چونکە ئەو تەحەدایانەی کە لە سەر دۆزی کورد و کوردستان و لەسەر بوونی کورد هەبووە و هەیە بەراستی زۆر توانا و کار دەخوازێ.

ئەوەی کە رووی لە ناوەوەیە، ریفرەندوم بە کورتی دەبێ ئەو جووڵانەوەیە بێت، کە کۆمەڵگای کوردەواری لە ئاستی دەروونی و فکری و فەلسەفی و دۆزی خۆی هەڵتەکێنێت، هەژانێکی پێ بدات و، بزوانێکی بەهێزی پێ بدات. ئەوەی کە ئێستا دەست پێکراوە لە پرۆسەی باس لە ریفرەندوم زۆر کەمترە لەو خواستە. دواییش لە کوردستاندا و، بزواندنی جادەی کوردی زۆر گرنگە کە بە سەدان هەزار کەس بێنە سەر جادە و بۆ ئەوەی ئەو داواکارییە بکرێتە داوایەکی گەلیی وپێشچاو بۆ ئەمریکییەکان و نەتەوە یەکگرتووەکان و بۆ هەموو جیهان. ئەوەی تریشیان لە قۆناغە پراکتیکەکاندا ئەو کاتە زۆر پرسیار دێتە پێشەوە وەکوو دەستنیشانکردنی سنووری کوردستان و ناوچە بەعەرەبکراوەکان و ... هتد. ئەو کاتەی کە مەسەلەی ریفراندوم قەبوڵ کرا، ئەو میکانیزمی دامەزراندنی سنوور و مەسەلەی قەرەبووکردنەوەی ئەو کەسانەی مەغدوور دەبن لەو سنوورکێشانە و شتی تریش، لێرەدا ئەمانە کۆمەڵێك میکانیزمن ئێمە لە مێژوودا بە دەستمانەوە هەیە لە نەتەوە یەکگرتووەکان ئەرشیفێکی دەوڵەمەند هەیە لەو رووانەوە بۆ چارەسەرکردنی ئەو جۆرە گرفتانە، نموونەی وەکوو تیموری رۆژهەڵات و بەڵقان و جێگای تر هەیە کە ڕاگواستنی یاخود گۆڕینەوەی بە ئازادانە (ئارەزوومەندانە) بکرێ وەکوو ئەوەی لە کاتی خۆی لە نێوان تورکیا و یۆنان کراوە و کۆمەڵێك شتی پراکتیکی هەیە کە دێتە پێشەوە و مرۆڤ دەتوانێ ئەمانە وەکوو مۆدێلێك بەکاربێنێ لە کوردستان بۆ چارەسەرکردنی هەندێك لە کێشەکان.

<u>سەرنج</u>: ئەم وتارە لە ژمارە ٣٨ ی گۆڤاری گزنگ یشدا بڵاوکراوەتەوە.